

Zlatko Jelisavac
Filozofski fakultet, Novi Sad

PROBLEM FORMIRANJA SUBJEKTIVNOSTI U
FUKOOVOM DELU
HERMENEUTIKA SUBJEKTA

(Mišel Fuko, *Hermeneutika subjekta*, Svetovi, Novi Sad 2003)

Teško je u povesti filozofiranja naći mislioca koji je određeni filozofski problem analizirao iz tako mnogo različitih stanovišta kao Mišel Fuko. Ako se i radi o potpuno drugačijim tematskim okvirima, isti problem ostaje u žiži, samo što se razvija u drugim okolnostima. Kod Fukoa ovi tematski okviri su se menjali kao pozicija u sagledavanju istog problema, ali jednako nabijeni inventivnošću analize. Ono od čega Fuko polazi u svim svojim radovima je problem odnosa subjektivnosti i istine. Tema svakako nije originalna, ali pristup temi je, ako ne uvek Fukoovski unikatan, onda svakako prepoznatljivo lucidan i inspirativan. Geneologija subjektivnosti i mera istine u različitim istorijskim okolnostima prepoznatljiva je sinteza u njegovoj filozofiji. Opšte je mesto da je Fuko iznoseći analizu odnosa subjektivnosti i istine, ovaj problem stalno vezao za određene vremenske periode, u smislu „*epistema*” koje su taj period obeležavale upravo kroz razumevanje tog odnosa. Ove *episteme* su bile mera razumevanja subjektivnosti i istine bilo da se radilo o antičkom razumevanju, ili helensko-rimskom, hrišćansko-teološkom, renesansnom itd. Svaka od ovih istorijskih ekstaza je imala svoj način viđenja ili *episteme* navedene problematike koje su određivale diskurs mišljenja tog perioda. Naravno, sve teme nisu problematski doticale i sve periode, ali problematika subjektivnosti je bila *epistema* svake posebne *episteme* ili osnov na kojem se sve one i zasnivaju.

Knjiga *Hermeneutika subjekta* je, u stvari, zbir Fukoovih predavanja na Kolež de Fransu u periodu 1981-1982, a tematski gađa tačno u centar problema, kako se i vidi iz samog naslova. Istorijski, Fuko je u ovom delu, najviše zainteresovan za helensko-rimski period filo-

zofije, to jest za I i II vek nove ere i filozofiju stoicizma i epikurejstva kao najdominatnije u tom dobu. No, filozofija tog perioda Fukoa ne interesuje iz razloga što je ona dominantna, već stoga što je njena problematika ili odnos spram pitanja subjektivnosti vrlo značajna i specifična. Filozofija tog perioda ostvarila je takav smer mišljenja ili duhovne vežbe koji će se u kasnijem razvoju, direktno, problema subjektivnosti, u potpunosti promeniti i zadobiti sasvim drugo značenje. Hrišćanska filozofija je već ovu problematiku tumačila na potpuno drugi način, dok je moderna filozofija pojam subjektivnosti postavila u problemu znanja saznanja i tako zauvek izbrisala *pathos* filozofije duhovne vežbe ili prakse. Iako je predmet svojih interesovanja Fuko vezao ponajprije za rimski period filozofiranja, ipak on problematiku formiranja subjektivnosti kao rada na sebi, postavlja u jedan dosta širi vremenski kontekst. Naravno, da je ovaj problem vezan i za filozofiju pre rimske, osobito filozofije Sokrata, Platona, keničke škole, epikurejaca, stoika, novoplatoničara itd. Sve u svemu, filozofija koja je živela i više od jednog milenijuma, od V veka pre nove ere do V veka nove ere, sa svim izuzecima, usponima i padovima. Njen život i daljni razvoj prekinut je u hrišćanskoj filozofiji, ali ne i potpuno izbrisan jer i hrišćanski diskurs, mada u dosta izmenjenom obliku, preuzima filozofiju duhovne prakse i koristi njena dostignuća.

Fukoova težnja u analizi problema subjektivnosti nije usmerena ka istorijskom prikazu razvoja pojma subjektivnosti i njegovoj razradi kod različitih filozofa. Iako obrađuje jedan dug istorijski period i daje određen filozofski prikaz jednog problema, tu se ne govori o nekom fenomenološkom razvoju pojma su-

bjektivnosti. Za Fukoa tu je pre reč o zameni teza, ili pogrešnoj slici koja je imala moderna filozofija spram ovog problema. To najbolje vidimo u Fukoovom „prevrednovanju“ čuvenih gnomi: *gnothi seauton* (spoznaj sebe) i *epimeleia heautou* (staranje o sebi). Spoznaj sebe je kud i kamo poznatija misao od *epimeleia heautou* koja je, iz razumevanja moderne filozofije, izgubila na značaju jer se kroz znanje saznanja više vezala za onu misao sa delfskog proročišta. Doista, kakav je značaj i razlika između ovih gnomi i šta je prouzrokovalo njihovo udaljavanje? Upravo je ovo pitanje na koje Fuko želi da da odgovor pokušavajući da rasvetli smisao i značaj staranja o sebi: „...videćete kako je *epimeleia heautou* zaista okvir, tlo, osnova od koje se polazeći opravdava imperativ „upoznaj samog sebe“.¹ Prvi filozof koji je otvoreno pozivao na staranje o sebi bio je Sokrat. Pozivajući se na Platonov dijalog Alkibijad Fuko ukazuje na nepravednost zapostavljanja staranja o sebi naspram *gnothi seauton* upravo kod Sokrata.“Dakle: važnost pojma *epimeleia heautou* u Sokratovom liku, sa kojim se međutim obično povezuje, ako ne isključivo ono barem povlašćeno, *gnothi seauton*. Sokrat je čovek staranja o sebi i to će ostati. Videćemo, u čitavom nizu kasnijih tekstova (kod stoika, kod kinika, pre svega kod Epikte-ta), da je Sokrat uvek, suštinski, u osnovi onaj koji se na ulici obraćao mladićima govoreći im: „Potrebno je da se starate o sebi“.² Staranje o sebi je Sokratova „taktika“ koju on stalno propoveda svojim sugrađanima, osobito onim mladim. Spoznati sebe znači prvo starati se o sebi, pripremiti sebe za znanje, negovati (*therapeuein*) svoju dušu za pravu spoznaju sopstva (*auto to auto*) i vežbom (*askesis*) dostići smisao sopstva ili subjektivnosti. Ali to nikako ne znači spoznaju koja bi predstavljala jedan kartezijski momenat, kako to uslovno naziva Fuko, ne znanje saznanja kao samosvesti, već vežba sebe za zadobijanje sopstva kao smisla subjektivnosti. Kartezijski momenat je diskvalifikovao staranje o sebi, a postavio *gnothi seauton* kao merilo samosaznanja u okviru

svesti. No, i *gnothi seauton* gubi svoje pravo značenje ukoliko ga odvojimo od staranja o sebi jer spoznati sebe može se jedino kroz pripremu duše, vežbu i ponašanje (*khrestai/khresis*) koje omogućuje znanje o smislu sopstva. Vežbati dušu za smisao sopstva ne znači kontemplirati nad svojom spoznajom, već znači puni angažman i tela i duha da bi se došlo do pravog cilja. Da bi se došlo do cilja potreban je: „Pogled u dubinu od sebe prema sebi koji obuhvata svet ... čiji smo deo i tako osigurava slobodu subjekta u tom istom svetu“.³ Sloboda subjekta za sebe jeste krajnji cilj svih napora u staranju o sebi jer ga oslobađa kako od negativnih uticaja „spoljnog“ sveta (strasti, požude, bola itd), tako i od beskorisnog znanja koje služi kao ukras ili taština „učenim“ ljudima. Tako je, recimo, aleksandrijska biblioteka, za Seneku, bila samo veliki spomenik ljudskoj taštini i nepotrebnom znanju, dok je pravo znanje u pravilima i pripremi (*paraskeuei*) duše koja se odvija pod nadzorom učitelja i vodenjem dnevnika aktivnosti koje sam učenik, uz pomoć učitelja, analizira svakog dana. Ukoliko tražimo nešto zajedničko u širokom spektru značenja određenja staranja o sebi koje se odvija kroz čitav jedam milenijum, to je upravo ovaj momenat isticanja duhovne prakse nad teorijskim saznanjem. Odrediti sopstvo (*auto to auto*) kao staranje o sebi ali u poznavanju sveta kroz umeće življenja (*tehne tou biou*) bio bi neki opšti smer filozofije duhovne prakse u njenom hiljadugodišnjem iskustvu. Naravno, različite filozofske škole su svaka na svoj način tumačile smisao staranja o sebi i određenju sopstva, ali ono što je zajedničko jeste taj terapeutski smisao filozofiranja koji teži određenju sopstva kroz duhovnu praksu i razumevanje sveta kroz umeće življenja.

Ovo je bio svakako filozofski milje koji je najviše interesovao Fukoa u ovoj obimnoj studiji filozofske duhovne prakse i njenog uticaja na formiranje subjekta kroz *tehne tou biou*. Šteta je jedino što nikad nije uspeo da ova predavanja pretoči u jednu sistematičnu problem-sku celinu, ali je pitanje da li bi to i bilo u duhu Fukoovog filozofiranja.

¹M. Fuko, *Hermeneutika subjekta*, Svetovi, Novi Sad 2003, str. 20

² Isto str. 20

³ Isto str. 359